

ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В РОМАНІ «ДРАБИНА» ЄВГЕНІЇ КУЗНЕЦОВОЇ

MEANS OF EXPRESSIVE SYNTAX IN THE NOVEL "LADDER" BY YEVHENIIA KUZNIETSOVA

Марцин С.О.,

orcid.org/0000-0002-1265-8833

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українознавства і лінгводидактики імені професора О.Г. Муромцевої
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Нестеренко Н.П.,

orcid.org/0000-0003-1267-2907

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українознавства і лінгводидактики імені професора О.Г. Муромцевої
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Полозова О.О.,

orcid.org/0000-0002-6780-1764

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українознавства і лінгводидактики імені професора О.Г. Муромцевої
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Стаття присвячена аналізу експресивних можливостей синтаксичних конструкцій у новому романі молодшої української письменниці Євгенії Кузнецової «Драбина», щоб виявити й систематизувати синтаксичні засоби, які авторка використовує для створення емоційно насиченого тексту, підсилення образності та глибшого проникнення в психологію персонажів, що дозволить краще зрозуміти художні прийоми, з'ясувати нові аспекти використання синтаксичних засобів у творі, глибше зрозуміти особливості стилю письменниці оцінити її внесок у розвиток української прози.

Експресивний синтаксис є потужним інструментом для того, щоб зробити мовлення більш емоційно виразним, привернути увагу читача та передати не лише інформацію, а й почуття, настрої та емоції. У статті виявлено різноманітні синтаксичні засоби, які використовує Євгенія Кузнецова, проаналізовано функції цих засобів у контексті художнього твору, а також з'ясовано роль експресивного синтаксису у створенні образності та емоційного забарвлення роману. У результаті дослідження було виявлено широкий спектр синтаксичних конструкцій, які авторка використовує для досягнення експресивності, а саме: звертань, вокативних речень, номінативних речень, обірваних фраз, слів-речень, вигуків, лексичних повторів, що підсилюють емоційне забарвлення мови, передає внутрішній стан персонажів, підкреслює динаміку сюжету.

Проаналізований матеріал засвідчив, що Євгенія Кузнецова активно використовує засоби експресивного синтаксису для створення яскравої, емоційно насиченої мови в романі. З'ясовано, що вживання в тексті звертань, вокативних речень, номінативних речень, обірваних фраз, слів-речень, вигуків, лексичних повторів відіграють важливу роль у створенні художніх образів роману «Драбина». Завдяки різноманітним синтаксичним конструкціям авторка досягає високого рівня емоційної насиченості тексту та передає глибину переживань персонажів.

Ключові слова: експресивний синтаксис, вокативні речення, звертання, номінативні речення, вигуки, лексичний повтор.

The article is devoted to the analysis of the expressive possibilities of syntactic constructions in the new novel of the young Ukrainian writer Yevheniia Kuznietsova «The Ladder» to identify and systematize the syntactic means that the author uses to create an emotionally rich text, strengthen the imagery and penetrate deeper into the psychology of the characters, which allowed a better understanding of artistic techniques, to reveal new aspects of using syntactic means in the work, better understand the peculiarities of the writer's style, and evaluate her contribution to the development of Ukrainian prose.

Expressive syntax is a powerful tool for making speech more emotionally charged, attracting the reader's attention, and conveying not only information, but also feelings, moods, and emotions. The article reveals various syntactic devices used by Yevheniia Kuznietsova, analyzes the functions of these devices in the context of a work of art, and clarifies the role of expressive syntax in creating imagery and emotional coloring of the novel. As a result of the research, a wide range of syntactic means was revealed, which the author uses to achieve expressiveness, namely: appeals, vocative sentences, nominative sentences, broken phrases, word-sentences, exclamations, lexical repetitions, which reinforces the emotional coloring of the language, conveys the inner state of the characters and emphasizes the dynamics of the plot.

The analyzed material testified that Yevheniia Kuznietsova actively uses syntactic means to create bright, emotionally rich language in the novel. It was found out that the active use of appeals, vocative sentences, nominative sentences, broken phrases, sentence words, exclamations, lexical repetitions in the text play an important role in creating artistic images of the novel «The Ladder». Thanks to various syntactic constructions, the author achieves a high level of emotional saturation of the text and conveys the depth of the characters' experiences.

Key words: expressive syntax, vocative sentences, appeals, nominative sentences, exclamations, lexical repetition.

Постановка проблеми. Синтаксична організація тексту є важливою складовою як загальномовної, так й індивідуальної авторської виразності, оскільки саме в ній позначено результати взаємодії всіх мовних рівнів. Для створення тексту як продукту мовної діяльності добираються певні синтаксичні моделі та засоби, що слугують для вираження думки й формування необхідного смислу.

Сучасні лінгвістичні дослідження приділяють значну увагу експресивному синтаксису художніх творів. Експресивність як визначальна ознака художнього стилю забезпечує емоційну насиченість тексту та сприяє активному взаємодії автора з читачем. Використовуючи різноманітні синтаксичні конструкції, письменник не лише передає інформацію, а й виражає своє ставлення до зображуваного, демонструючи таким чином свою індивідуальність.

Проза молодшої української письменниці Євгенії Кузнецової ще не була об'єктом комплексного лінгвостилістичного аналізу, що охопив би експресивну манеру синтаксичної побудови її творів. Заслуговує на увагу синтаксис її нового роману «Драбина», присвяченому розповіді про долю українців, розкиданих по світу в перші місяці війни, про пошуки себе, пристосування до нових умов, кохання, перемоги й боротьбу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання експресивного синтаксису як окремого напрямку синтаксичних досліджень в українській лінгвістиці вивчають такі науковці, як Т. І. Вавринюк, А. В. Вовк, Н. В. Гуїванюк, А. П. Загнітко, С. Я. Єрмоленко, Н. М. Івкова, що свідчить про значний інтерес до синтаксичних засобів вираження експресії в мовленні. Синтаксис вирізняється великим стилістичним потенціалом, завдяки якому можна використовувати різні типи простих і складних речень, варіативний порядок слів, паралельні й синонімічні конструкції, звертання, вставні та вставлені елементи, способи передавання чужого мовлення, а також парцеляцію, приєднувальні конструкції й еліптичні форми та інші.

С. Я. Єрмоленко так визначає експресивність: «властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови. Через експресивність виражальних засобів мовець передає своє ставлення і до повідомлення, і до адресата» [12, с. 170]. Науковиця зауважує, що «як семантико-стилістична категорія експресивність виявляє зв'язок з емоційністю, логічною оцінністю, стилістичним значенням» [12, с. 170].

Синтаксична експресивність – це багатогранне явище, яке дослідники трактують по-різному. Одні вчені акцентують увагу на емоційному аспекті, уважаючи синтаксичні конструкції засобом вираження почуттів і вольових намірів мовця. Інші підкреслюють прагматичну функцію експресивності, зосереджуючись на її здатності посилювати вплив мовлення на адресата завдяки особливому поєднанню лексичних і синтаксичних засобів.

А. Вовк зауважує, що синтаксичні засоби мають значний експресивний потенціал, який проявляється в їх здатності стилістично варіюватися й передавати найтонші відтінки думки. Експресія синтаксичних одиниць пов'язана з адаптацією смислів або зміною функціональної перспективи висловлювання, а мовні механізми експресивності тісно взаємопов'язані з людським фактором, а також із відповідними стилістичними фігурами та прийомами [3, с. 157].

Н. М. Івкова натомість говорить про те, що проникнення засобів експресивного синтаксису в українське писемне мовлення зумовлене граматичним ладом мови, основу якого становить розмовне мовлення, що має характерну внутрішню членованість цілісних смислових єдностей [10, с. 4].

Вибір елементів експресивного синтаксису в художньому стилі залежить насамперед від творчої індивідуальності письменника, його ідейно-естетичних переконань та світобачення.

Постановка завдання. Основна мета дослідження – виявити й описати засоби експресивного синтаксису в романі «Драбина» Євгенії Кузнецової, проаналізувати функції цих засобів у контексті художнього твору, оцінити роль експресивного синтаксису у створенні образності та емоційного забарвлення роману.

Виклад основного матеріалу. Як зауважує С. Єрмоленко, експресивність синтаксису пов'язана з конструкціями, що у своїй семантиці передають відтінки розмовного, невимушеного стилю, а також з особливостями членування фрази, виділенням теми та реми. Хоча виконувати експресивну функцію можуть різні засоби, у мові існують усталені прийоми для досягнення експресивності – тропи та стилістичні фігури, з якими тісно пов'язані й синтаксичні засоби експресії [7, с. 327].

А. Загнітко вважає, що засобами сучасного експресивного синтаксису є ланцюжки номінативних речень, парцеляція, еліпсис, антиеліпсис, усічення, лексичний повтор, питальні конструкції в монологічному мовленні, вставлені конструкції, уживання відносного займенника *що* замість слів *який* у складнопідрядному реченні [8, с. 523–533].

Експресивні конструкції утворюють відкритий ряд, тобто науковці зараховують до них різноманітні конструкції. Так, Н. Гуйванюк включає до експресивних конструкцій естетично виразні висловлювання. Серед них виокремлюються конструкції з антиципацією, також до експресивних засобів належать синтаксичний паралелізм, актуалізація мовних одиниць відповідно до авторських намірів, структурна варіативність (неповні речення, парцельовані та сегментовані конструкції, еліпсиси), зміна порядку слів, членування тексту на одиниці різного розміру та застосування авторських порівнянь. Додатково експресивність посилюється складними реченнями, де встановлюються відношення антитези або парадоксу між частинами. Таким чином, конструкції набувають експресивності лише за умови створення відповідного стилістичного ефекту [4, с. 415–418].

Т. Вавринюк відносить до засобів експресивного синтаксису в художньому тексті такі елементи, як номінативні речення; неповні речення; парцельовані конструкції; невласне пряму мову; звертання, які з точки зору стилістично-функціональної характеристики поділяються на власне звертання та риторичні звертання [2, с. 223–227]. Крім того, вказано на значення еквівалентів речень, які, будучи самостійними виражальними засобами мови, виконують функцію особливих заміників на синтаксичному рівні [1, с. 113–124].

Євгенія Кузнецова майстерно відтворює живу мову своїх персонажів, використовуючи характерні для них слова, вирази та діалектизми. Це створює відчуття природності та автентичності діалогів. Мова героїв відрізняється залежно від їхнього соціального статусу, освіти та регіону походження. Це дозволяє автору створити яскраві індивідуальні образи. Оповідь у романі максимально наближена до розмовної, що позначається й на синтаксичній будові тексту. Найуживанішими в тексті є такі фігури експресивного синтаксису: звертання, еквіваленти речень (вокативні речення, обірвані речення, слова-речення), неповні речення, номінативні речення, лексичний повтор.

До поширених синтаксичних засобів експресії в тексті роману належать звертання. Їх зазвичай найчастіше використовують у художніх текстах для стилізації усного мовлення в репліках персонажів. Звертання, не змінюючи синтаксичної будови речення, надає йому експресивного відтінку, адже частково або суттєво впливає на загальну тональність висловлення та його комунікативну спрямованість.

Найяскравіше особливості звертань виявляються в реченнях, що безпосередньо спрямовані

на спонування співрозмовника до дії, наприклад: – **Толічку!** – кричала Григорівна. – Ану перестав сюди оцього фікуса! – вона стояла із фікусом в її зріст [10, с. 99]; – **Убийте її, дядьку!** – жалібно закричала Іруся [10, с. 184]

Звертання у тексті також досить часто вживаються в питальних реченнях, що спонукають співрозмовника до відповіді, наприклад: – **От-от! Ну от що вам, Григорівно, дадуть дві курки? Який з них толк?** [10, с. 8]; – **Владічок, Владюся, хто це там у нас ховається?!** [10, с. 85].

Отже, звертання в художніх текстах є багатофункціональним засобом, що не лише виражає звернення до співрозмовника, але й передає його емоції.

Еквіваленти речення є потужним інструментом для створення емоційного забарвлення тексту, відтворюючи природність розмовної мови. До таких одиниць належать вокативні речення, обірвані речення, слова-речення

Вокативні речення становлять собою самостійний тип речень, що характеризуються наявністю звертання, що виконує функцію вираження емоцій, волевиявлення або заклику. Такі конструкції відіграють важливу роль у створенні емоційного забарвлення тексту та встановленні контакту між автором і адресатом мовлення. Найчастіше в романі трапляються вокативні речення, якими когось гукають, вимагають зреагувати на кликання, щось пояснити, зробити, наприклад: **Іро!** – крикнула вона з порога. – **Що за діла?** [10, с. 209]; **Таня! Таня!** – кричала вона. – **Як ви? Ще не чули? То у вас! Чуть було? Таня!** [10, с. 101]; – **Ланочко!** – кричав Піт. – **Бережи себе!** [10, с. 184].

Слова-речення, що використовуються в діалогах художніх творів, виконують різноманітні комунікативні функції, від відображення емоційного стану персонажа до формування діалогічної структури. Залежно від контексту, вони можуть бути стверджувальними, заперечними, питальними, спонукальними, емоційно-оцінними або виконувати функції мовного етикету.

Слова-речення питальної модальності в діалозі виконують не лише функцію запитання, а є ефективним засобом передачі емоцій та створення динаміки розмови. Вони слугують каталізатором для подальшого розвитку діалогу, наприклад: – **Не все в цьому житті сходиться на жінках,** – відказав Піт, – **він хоче їхати в Одесу.** – **Нащо?** – **Піде воювати.** – **Як?!** – **Ірина обіцяла йому допомогти. Я вже купив йому бінокль** [10, с. 209]. – **Я поїду на батьківщину моїх дідів. Це моя земля.** – **Що?** **Іруся глянула на Боба з недовірою** [10, с. 222].

Емоційно-експресивне забарвлення вигуків у художньому діалозі може бути уточнено за допомогою авторських слів або впливати з контексту. Найчастіше для посилення емоційної реакції використовуються сполуки з компонентами «Боже», «Господи» та іншими, які надають висловлюванню додаткової експресивності, наприклад: *Господи-боже*, – думав Толік, – чого вона це каже вночі? [10, с. 57]; *Боже*, це не ваше діло, – закотив очі Толік [10, с. 58]; *Боже*, який гарний! – сплеснула вона руками. – *Ліда*, ось іди глянь! [10, с. 105].

Синтаксично нечленовані конструкції, що виконують функцію мовного етикету, такі як вітання, прощання, подяки, є важливим засобом експресивного синтаксису в художньому творі. Вони не лише передають інформацію, але й відображають культурні особливості, соціальний статус персонажів та їхні емоційні стани, наприклад: – *Я з України. Доброго вечора*. – *Альба* підняла брови, ковтнула. – *Вибач*, я не знала. Ти якось не схожий [10, с. 113]; – *Будете?* – спитав Толік. – *Дякую, не треба!* – сказав Боб. – *Кави?* – спитала Поліна. – *Будь ласка* [10, с. 191]; – *Всі твої цілі?* – *Живі, ага*. – *Співчуваю*, – двозначно сказав Рауль. Від нього тхнуло пивом. – *Дякую*, – відповів Толік [10, с. 40].

Обірвані речення також є ефективним стилістичним прийомом для передачі інтенсивних емоцій і думок героя в різних ситуаціях, що відображає його внутрішній стан і динаміку переживань, наприклад: – *Григорівно, нащо це ви знуца...?* – озвався Толік [10, с. 157]; *Та...* – Толік уже підзабув, коли люди на питання «як справи?» дійсно відповідали [10, с. 204]; – *Та знаєш...* – почав Толік. *Так*, – поспішив Боб, – *хочу наголосити, що ми з вами разом під час благодійної вечірки...* [10, с. 171]. Як бачимо з прикладів, обірвані речення переважно є ознакою схвильованого мовлення, вони відтворюють такі емоційні стани персонажів, як розгубленість, вагання, нерішучість тощо.

Неповні речення є важливим стилістичним засобом, який сприяє створенню експресивності та динамічності художнього тексту. За рахунок синтаксичної неповноти автор досягає компресії мовлення, інтегруючи вербальні та невербальні компоненти комунікації. Найчастіше неповні речення використовуються в діалогах, відтворюючи особливості усної мови. Неповні речення в діалогічному мовленні є наслідком динамічного процесу комунікації, у якому адресант і адресат, спираючись на спільний контекст і невербальні сигнали, доповнюють і уточнюють зміст вислов-

лювань, наприклад: *Степанович міг виїжджати на спостережний пункт на кухню і звідити питати*: – *Ну, скільки там?* – *Та вже скоро шість*, – відказувала з вітальні Іруся, перевіряючи каунтер мертвих ворогів. – *Мало...* – звично казав Анатолій Степанович [10, с. 27]; *Полю*, – сказала Іруся, – *нам всім нелегко, ми ж усі всекинули, і вертатись невідомо, чи є куди. Тобі он точно нема*. – *Та як нема? У мене хата бабина є в селі*. – *Ага, в Херсонській області?* [10, с. 50].

Номінативні речення також мають потужні експресивні можливості. У романі одними з найчастіше вживаних виявились вказівні номінативні конструкції, наприклад: *О, це ти*, – сказав Толік і чомусь замість того, щоб, як завжди, піти одразу нагору, сів на диван і простягнув руку до Зусі. – *Це я*, – сказала Поліна [10, с. 196]; – *А що воно таке?* – спитала Григорівна. – *Це такий щотчик на газ!* – сказала Іруся [10, с. 42].

В оцінко-окличних номінативні речення часто використовують займенники *який*, *такий*, що посилюють емоційне забарвлення, передаючи почуття мовців (невдоволення, захват), наприклад: – *Дивись, який птах*, – сказав Толік, вказавши підборіддям у небо [10, с. 255]; – *А спека яка!* – продовжила мама [10, с. 100]; *В описі до сорочки написано «фісташковий»*, – відказав Толік. – *Якась зелена муть*, – сказала мама [10, с. 105].

Психологічно мотивований лексичний повтор також виконує експресивно-видільну функцію. У спонтанному мовленні він відображає властивості думки, її драматизм, емоційну імпульсивність та стихійну спробу мовця подолати неадекватність одиничного слова, що передає суб'єктивне почуття. Натомість у неспонтанному, продуманому та творчо організованому мовленні цей повтор набуває інших характеристик, де акцент робиться не стільки на імпульсивності, скільки на ретельно вибудованій експресивності та прагненні досягти глибшого емоційного впливу на слухача чи читача. *Нам усім зараз нелегко*, – казала вона, – *всі ми не там, де хотіли би бути, всі ми втратили своє звичне життя* [10, с. 100]; – *Ти когось знаєш на війні?* – спитала Альба. *Її очі мерехтіли від гірлянди. Толік знав кількадесят людей на війні, знав сотні тих, кому розвалило хати, знав вдів, вдівців і сиріт, знав тих, кому рознесло ракетами бізнеси, яблуневі сади й сироварні* [10, с. 115].

Висновки. Євгенія Кузнецова активно використовує широкий спектр синтаксичних конструкцій для створення емоційного ефекту. До них належать звертання, еквіваленти речень

(вокативні речення, обірвані речення, слова-речення), неповні речення, номінативні речення, лексичний повтор. Кожна з цих конструкцій виконує специфічну функцію: передає емоції, підкреслює важливі деталі, створює динаміку, відображає внутрішній стан персонажів. Авторка максимально наближає мову роману до розмовної, використовуючи характерні для неї синтаксичні конструкції, що створює відчуття природності та автентичності діалогів. За допомогою різних синтаксичних засобів Є. Кузнєцова досягає індивідуалізації мови кож-

ного персонажа, підкреслюючи їхні особливості та соціальний статус. Експресивні конструкції дозволяють автору створити в тексті певний емоційний настрій, передати переживання персонажів та залучити читача до подій.

Отже, експресивний синтаксис відіграє ключову роль у створенні художнього образу роману «Драбина». Завдяки майстерному використанню різних синтаксичних засобів Євгенія Кузнєцова досягає високого рівня емоційної насиченості тексту, створює яскраві образи персонажів та передає глибину їхніх переживань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вавринюк Т. Еквіваленти речень як засоби експресивного синтаксису в художньому тексті. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2016. Том 15. С. 113–124.
2. Вавринюк Т. І. Засоби експресивного синтаксису в художньому тексті. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць*. Вип. 9 (2). Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2013. С. 222–228.
3. Вовк А. В. Експресивний синтаксис: з історії вивчення. *Український смисл*. 2016. № 2016. С. 254–264.
4. Гуйванюк Н. Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми. *Актуальні проблеми синтаксису: між-нар. наук. конф., 19–21 жовт. 2006 р.: матеріали конф.* Чернівці: Рута, 2006. С. 267–275.
5. Гуйванюк Н. В. Експресивний синтаксис. *Слово – Речення – Текст*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. С. 409–478.
6. Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 112–125.
7. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
8. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
9. Івкова Н. М. Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01. Горлівка, 2007. 218 с.
10. Кузнєцова Є. Драбина : роман. Львів : Видавництво Старого Лева. 2023. 280 с.
11. Українська мова : Енциклопедія – 2-ге вид., випр. і доп. / Редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та інші. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.